

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Přechodový rituál v genepovském a turnerovském pojetí

Lenka Antlová

Bakalářská práce

2016

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lenka Antlová**
Osobní číslo: **H13403**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Název tématu: **Přechodový rituál v genepovském a turnerovském pojetí**
Zadávající katedra: **Katedra sociálních věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce je nahlédnout sociální proces spjatý s maturitními zkouškami úhlem pohledu teorie rituálu. Autorka se bude snažit zodpovědět výzkumnou otázku ve znění: je možné maturitní zkoušku a s ní spojené zvyklosti chápat jako specifickou formu přechodového rituálu v genepovském a turnerovském slova smyslu? Lze nalézt v procesu "maturování" trojfázovou strukturu přechodového rituálu? Pokud ano, tvoří maturanti v liminální fázi rituálu turnerovskou communitas?

Práce bude vycházet z terénního výzkumu, který autorka provede mezi studenty a pedagogy maturitního ročníku gymnázia ve vybraném městě okresu Havlíčkův Brod.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Eliade, M. 2004 [1976]. **Iniciace, rituály, tajné společnosti: Mystická zrození.** Brno: Computer Press.

Keller, J. 1992. **Nedomyšlená společnost.** Brno: Doplněk.

Turner, V. 2004 [1969]. **Průběh rituálu.** Brno: Computer Press.

Van Gennep, A. 1997 [1909]. **Přechodové rituály.** Praha: Lidové noviny.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Jana Jetmarová, Ph.D.

Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce: **31. března 2015**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2016**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Adam Horálek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2015

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 1. 9. 2016

Lenka Antlová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí své bakalářské práce PhDr. Janě Jetmarové, Ph.D. za vedení mé práce, za její věcné rady a podporu. Dále bych ráda poděkovala své rodině za jejich podporu po celou dobu mého studia.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá maturitou a zvyklostmi s ní spojenými. Na proces maturování pohlíží v kontextu teorie rituálu přechodu. Práce vychází z terénního výzkumu mezi studenty a pedagogy maturitního ročníku gymnázia.

Klíčová slova

Maturita, přechodový rituál, communitas, maturanti

Title

The rite of passage in genep's and turner's concept

Annotation

My Bachelor's work is focused on school leaving exam and events connected with it. The school leaving process is viewed in the context of the theory of the rite of passage. The work is based on field research among students and teachers senior year of high school.

Keywords

School leaving exam, the rite of passage, communitas, high school graduates

Obsah

Úvod	9
Metodologie	11
Pozice v terénu.....	12
Přechodové rituály.....	13
Znaky kategorií	14
Příchod na Gymnázium Lipový Květ.....	16
Cíle a poznatky z běžného školního dne	18
Maturitní ples	21
Ceremonie plesu	21
Změna rozvrhu	24
Zasedací pořádek	24
Další jevy spojené se změnou rozvrhu.....	26
Poslední den školy.....	28
Průběh dne	28
Maturitní zkoušky	35
Liminální fáze.....	38
Zahájení poslední části maturity.....	40
Společná část ústní maturitní zkoušky.....	42
Oblečení u maturity.....	44
Profilová část maturitní zkoušky	44
Ukončení maturitního týdne	45
Rozlučková party.....	48
Slavnostní předávání maturitního vysvědčení.....	49
Průběh ceremonie	50
Závěr.....	53
Bibliografie.....	55

Seznam obrázků

Obr. 1 Maturanti a jejich kostýmy	29
--	----

Úvod

Lidský život je složen z několika různých etap. Člověk tak v průběhu života přechází z jedné determinované situace do jiné, z jedné společnosti do druhé, od jednoho postavení k druhému. Ke každé jedné etapě se vztahují obřady, které takový přechod umožňují.

Člověk má potřebu třídit vše okolo sebe. Škatulkuje si každou věc, každou událost, která se mu přihodí. A snaží se jí porozumět a přizpůsobit svému vnímání. Odvážím se tvrdit, že bez této dovednosti by se jen těžce orientoval ve světě. Problém ovšem nastává, když člověk narazí na něco s čím si jeho mysl neví rady. Jak uvádí Clifford Geertz „člověk se nějak dokáže přizpůsobit všemu, s čím se vypořádá jeho představivost; ale neví si rady s chaosem“ (Geertz 1973: 99). Proto se snažíme vše zařadit, identifikovat, jednoduše dát světu kolem nás alespoň nějaký řád a stanovit různé hranice. Když se pokoušíme definovat tyto hranice, jsou často křehké a nedokonalé. Stejně tak hranice přechodu k dospělosti. V souvislosti s jejím určením se hovoří například o získání občanského či řidičského průkazu, prvním pohlavním styku či zkouškách uzavírajících studium. V této práci se budu zabývat právě zkouškou, která uzavírá středoškolské studium, maturitou, a sociálním procesem a událostmi s ní spjatými v kontextu teorií rituálu přechodu. Mám stanovenou základní otázku a k ní dvě podotázky, na které se v této práci snažím odpovědět. Primární otázkou je, jestli je možné maturitní zkoušku a s ní spojené zvyklosti chápat jako specifickou formu přechodového rituálu v genepovském a turnerovském slova smyslu? Dále zda je možné nalézt v procesu „maturování“ trojfázovou strukturu rituálu přechodu? A pokud ano, tvoří maturanti v liminální fázi rituálu turnerovskou *communitas*?

Téma přechodového rituálu jsem si vybrala z několika důvodů. Za prvé proto, že rituál existuje už tisíce let, doprovází život člověka, obměňuje se a vyvíjí společně s ním a danou dobou. Přechodový rituál nalezneme na různých místech světa, má nespočítatelně podob, ale

stále mu zůstává jeho specifický mechanismus. Dále proto, že se týká každého jedince, ať už si ho více či méně uvědomuje. Když jsem byla v maturitním ročníku cítila jsem změny, které se děly, ale v té době mě nenapadlo, že by mohly mít nějaký mechanismus starý takovou řadu let. Proto mě těší, že mi bylo umožněno vrátit se do maturitního ročníku v roli pozorovatelky, abych se mohla blíže podívat na proces maturity s nabytou znalostí o rituálech přechodu.

Metodologie

V této práci zkoumám sociální proces spojený s maturitními zkouškami z pohledu teorie rituálu. Tento proces jsem nahlížela s pomocí studentů 4.A. a jejich pedagogů na vybrané střední škole v okrese Havlíčkův Brod. Dále tuto střední školu budu nazývat pseudonymem Gymnázium Lipový Květ. Krycí jméno mají v této práci i citovaní jednotlivci. Školu jsem si vybrala na základě mojí zkušenosti s ní. Měla jsem možnost zde studovat. Studenty maturitního ročníku jsem převážně neznala. Několik jsem si jich pamatovala od vidění ze svých středoškolských let a jednu studentku jsem znala více, protože jsme spolu do školy dojížděly stejným autobusem a několikrát jsme se potkaly i poté, kdy jsem přešla na vysokou školu.

Výzkum je založen na metodě zúčastněného pozorování, několika rozhovorech a studiu literatury, která souvisí s rituálem, zejména tím přechodovým. Školní prostředí jsem si vybrala pro svůj terén, protože jsem se domnívala, že zde bude nejlépe a nejčastěji možné pozorovat studenty jako skupinu. V pozici výzkumnice – outsidera jsem měla možnost nahlížet na dění, které předcházelo maturitním zkouškám a na samotnou maturitu, a s ní spojené ceremonie, od poloviny března 2015 do konce května 2015. Celkově z této třídy mělo maturovat 33 studentů plus jeden student, který opakoval školní část maturity z Českého jazyka. Ve škole jsem s maturanty zažila jejich školní prostředí a průběh jejich vyučování. Účastnila jsem se výuky 7 pedagogů. Do školy jsem s maturanty chodila jednou až dvakrát týdně. Dále jsem s nimi byla v den tzv. „posledního zvonění“, kterého se účastní studenti posledních ročníků gymnázia v tomto případě maturanti ze třídy 4.A. (čtyřleté studium) a ze třídy Oktáva (osmileté studium). Potom jsem s nimi zahajovala i ukončovala maturitní týden, kdy probíhaly ústní zkoušky. A prožila jsem s nimi slavnostní ceremonii, při níž dostávali maturitní vysvědčení.

Předměty, na které jsem s maturanty chodila, jsem si speciálně nevybírala. Zúčastnila jsem se s nimi všech předmětů, které v daný den, kdy jsem tam byla měli. V případě rozdělených hodin, které probíhali například při výuce cizích jazyků, jsem si vybírala pouze skupinu, do které půjdu.

Pozice v terénu

Moje pozice v terénu se postupně měnila. Během celého průběhu výzkumu jsem zůstala výzkumnice – outsider. Ale vztah studentů ke mně se postupně měnil. Stejně jako můj vztah k nim.

Šla jsem do terénu s tím, že ho chci, co možná nejméně ovlivňovat. Ale jasně jsem na něj působila už jen samotnou svojí přítomností. Viděla jsem to zejména na studentech. Troufám si říci, že na vyučující jsem takový vliv neměla, protože postupovali podle svého programu na hodinu a studenti nijak nekomentovali, že by na jejich projevu bylo něco jiného než obvykle. Když jsem s pedagogy hovořila o přestávkách, tak byli zvědaví na moji práci, a jak mi to jde. Celkově na mě působili vstřícně, ne nijak rozpačitě. Na studentech bylo zejména ze začátku znát, že jsou ze mě nesví a nervózní. Já jsem z nich byla také, i když jsem se snažila, aby to nebylo poznat. U pedagogů jsem to takto nevnímala. Očividně jsem některé studenty, zejména ze začátku, rozptylovala během hodin, protože pokukovali, co dělám. Také byli na vážkách, jak se ke mně mají chovat. Mnozí studenti mi tykali a s touto variantou jsem byla spokojená. Ale někteří mi vykali, což mi nebylo příjemné, protože v tom případě jsem nevěděla, jestli jim mám také vykat. Takže jsem se rovnou ptala, jestli by jim nevadilo, kdybych jim tykala a kdyby tykali oni mně. Nestalo se mi, že by někomu vadilo, že mu budu tykat. Avšak obráceně jim zprvu tykání mně dělalo trochu problémy, ale zvládli to. Postupně se vztah mezi námi rozvíjel a moje přítomnost jim přestala být nápadná. Zvykli si na mě, začali být více zvědaví a vyptávat se, což usnadňovalo společnou komunikaci. Konverzace

přestávala být rozpačitá a začala mít přátelský nádech. Nemyslím si, že bychom se za ten čas, který jsem s nimi strávila stali přáteli. I když u některých k tomu nebylo daleko. Spíše bych nás definovala jako známé, kteří když se někde potkají, tak se pozdraví a prohodí pár slov (s několika studentkami jsme se po maturitě potkaly v obchodě).

Přechodové rituály

V této práci se snažím zjistit, zda lze maturitu chápat jako přechodový rituál a proto pokládám za důležité zmínit, jak poznat obecně přechodový rituál od jiných typů rituálu. Pomůckou k určení typu rituálu je samotná činnost, ke které se daný rituál pojí. Obecně řečeno přechodové rituály jsou „rituály, jež provázejí každou změnu místa, stavu, společenského postavení a věku“ (Turner 2004: 95). Tento přechod - od jednoho společenského postavení ke druhému nebo z jednoho životního stádia do druhého - doprovázejí, usnadňují nebo podmiňují. Důležitým znakem k jejich rozpoznání je jejich schéma (struktura, mechanismus) (Van Gennep 1997).

Přechodové rituály se skládají z dalších tří vedlejších kategorií rituálů, jimiž jsou *rituály odluky*, *rituály pomezí* a *rituály sloučení*. Tyto tři vedlejší kategorie v souboru obřadů mohou být, ale ve většině případů nejsou rovnoměrně rozvinuté. Vzájemně se prolínají, navazují na sebe a jsou ohraničené. Každá kategorie má také svoje specifické znaky. Van Gennep užíval dva soubory termínů při popisování tří fází přechodu. A to *odloučení*, *pomezí* a *přijetí* a s nimi termíny *preliminární* (předprahové), *liminární* (prahové) a *postliminární* (poprahové) (Van Gennep 1997). K objasnění jejich použití budu citovat Victora Turnera: „Když mluví o prvním souboru termínů a aplikuje ho na údaje, klade van Gennep důraz na to, co bych já nazval „strukturální“ aspekty přechodu. Způsob, jak zachází s druhým souborem, naznačuje, že se především zajímá o jednotky času a prostoru, v nichž chování a symbolika

jsou na okamžik zproštěny norem a hodnot, které řídí veřejný život osob zaujímajících pozice ve struktuře" (Turner 2004: 159).

Mechanismus přechodového rituálu umožňuje všem zúčastněným uvědomit si změnu, která nastala, a zařít se podle ní. Při změně statusu lidem umožňuje „uvědomit si změnu, deklarovat a uznat ji, přehodnotit vzájemné vztahy a znovu je uspořádat do podoby odpovídající aktuálním potřebám“ (Karlová 2013: 126). Z pohledu jednotlivých aktérů se přechodové rituály podílejí na vývoji jejich osobnosti (Karlová 2013).

Znaky kategorií

První fáze, při níž dochází k separaci (odloučení), spočívá v „oddělení jedinců od větší skupiny nebo jedné skupiny od druhé“ a je „vyjádřena ve fyzických a symbolických podmínkách“ (Fasick 1988: 460). Rys této kategorie můžeme vzhledem ke statusu (kulturnímu postavení) popsat i tak, že je to „odloučení od osob nebo skupin dřívějšího statusu/identity“ (Merten 2005: 139). V druhé liminální fázi se liminalita vyznačuje tím, že „osoby nejsou, kdo byly, ale ani ještě nejsou tím, čím se stát mají, nejsou ani tady ani tam“ (Merten 2005: 139). Ve třetí fázi dochází k přijetí (začlenění, znovuzачlenění), kdy jsou osoby zařazeny k nové skupině i nové identitě. Jedinec tak získává nové postavení ve společnosti. Touto fází je dokončen přechod (Turner 2004).

S liminální fází se pojí pojem *communitas*. Podle Victora Turnera „se *communitas* objevuje tam, kde není struktura“ (Turner 2004: 123). *Communitas* má existenciální kvalitu, její složka je prchavá a těžko uchopitelná, ale to neznamená, že je nedůležitá. Naopak struktura má kvalitu poznávací. Jelikož je v liminální fázi narušena struktura, je možné, aby se objevila *communitas*. „Ve své podstatě je *communitas* vztah mezi konkrétními dějinnými neopakovatelnými jedinci“ (Turner 2004: 129). Přičemž tyto jedinci mezi sebou mají rovnostářský vztah. *Communitas* lze málokdy udržet delší dobu, protože i ona sama si brzy

vytvoří strukturu. Takže vztahy mezi jednotlivci, které byly volné, se změnil na řízené v rámci pravidel, které s sebou nesou společenské role (Turner 2004).

Liminální fáze a liminální osoby mají nutně nejasné rysy, protože se odchyľují od sítě klasifikací, která běžně udává stavy a postavení v kulturním prostoru. Liminální osoby jsou na hraně, už nejsou tady, ale ještě ani tam. Jsou mezi postaveními, společenskými statusy určenými zákony, konvencemi, obřady či zvyklostmi. Jednotlivci nemají nic, co by je odlišovalo od ostatních liminálních bytostí, jsou na stejné úrovni (Turner 2004).

Příchod na Gymnázium Lipový Květ

V této kapitole se zabývám mým vstupem do terénu, který proběhl v polovině března 2015, kdy jsem se vydala na zvolenou střední školu, abych se zeptala, jestli bych tam mohla docházet do maturitního ročníku kvůli své bakalářské práci. Kapitola vychází ze zápisů z mého terénního deníku (zkráceně TD) ze dne 20. 3. 2015.

Gymnázium je složeno ze tří budov (budova tělocvičny, stará a nová budova). Chvíli mi trvalo než jsem se rozpomněla kam potřebuji jít. Bylo kolem půl 8 ráno a čekala jsem v 2. patře staré budovy na ředitele Gymnázia Lipový Květ. Čas jsem si krátila u nástěnky, na níž se vyvěšují suplované hodiny a kde jsem také našla rozvrh a učebny, v nichž probíhá výuka maturantů. Před příchodem ředitele prošlo několik vyučujících. Jedna se se mnou zapovídala a zajímala se, co tam dělám. Pověděla jsem jí, že bych ráda u maturantů čtvrtého ročníku provedla studii na přechodové rituály. Jelikož vyučuje společenské vědy tak se jí můj nápad líbil a při odchodu mi popřála hodně štěstí u ředitele. Ředitele jsem zastavila hned na chodbě. Byl z mé návštěvy zaskočen, ale pozval mě do kanceláře, kde jsem mu vysvětlila svůj záměr. S tím abych tam prováděla výzkum neměl problém, avšak za té podmínky, že s tím musí souhlasit i konkrétní vyučující, které budou maturanti během hodin mít.

Od ředitele jsem se vydala představit vyučujícímu, kterého měli studenti maturitního ročníku 1. hodinu. Nechtěla jsem, aby byl šokovaný z přítomnosti cizí osoby ve třídě a potřebovala jsem vědět, jestli mu moje účast na hodině nebude vadit. Vyučující měl kabinet nad tělocvičnou jen kousek od učebny, ve které dnes studenti 4. A. měli mít první hodinu, kterou byla fyzika, takže stačilo jedno zeptání, abych ho našla. Pan profesor (jak jim studenti říkají – oslovení nevyhází z titulu, ale ze zvyku a „je to slušné“) byl velmi ochotný a velice se zajímal o moji činnost a záměr i přesto, že potřeboval doopravit písemky studentům a předmětem jeho zájmu jsou spíše exaktní obory (vyučuje matematiku a fyziku). Zajímal se,

jestli už o mně studenti vědí nebo budu chtít představit. Domluvili jsme se, že se představím sama. Po krátkém rozhovoru jsem odešla z kabinetu a se značnou dávkou nervozity jsem se přesunula do učebny, kde už bylo několik studentů. Přišla na řadu ta těžší část, seznámení se se studenty a jejich postojem a reakcemi na to, že na několik týdnů budu součástí jejich školního a občas i mimoškolního prostředí. Nicméně když jsem vešla do třídy, bylo tam kolem 10 studentů, ve směs byli oblečeni jednoduše v riflích a tričku nebo tílku, nalevo ode mne byly lavice. Vyhlédla jsem si strategické místo pro pozorování v prostřední řadě v poslední lavici (lavice byly rozmístěny ve třech řadách po 4 lavicích v jedné řadě, 1 lavice je pro 3 lidi).

Pozdravila jsem studenty a zeptala jsem se, jestli je na místě, které jsem si vyhlédla volno. Překvapivě bylo a tak jsem si sedla. Studenti byli udiveni z mé přítomnosti, ale nikdo se nezeptal, proč tam jsem. Řešili svoje věci – přinese nám písemky, kolik jich ještě budeme psát, jak jsou na tom vzájemně s vypracováním maturitních otázek apod. Mezitím, co jsem vnímala události kolem mě, řešila jsem i vlastní dilema a tím bylo, jestli se mám představovat hned, anebo až na začátku hodiny. Nebyli tu všichni studenti, ale zároveň pokaždé, když někdo přišel tak si mne všimnul. Nezeptali se, ale udiveně a podezíravě po mně pokukovali a to mi bylo nepříjemné. V tuto chvíli jsem si plně uvědomovala roli výzkumnice – outsidera i přesto, že to není tak dlouho, co jsem sama byla maturantkou a mohlo by se proto zdát, že bych mohla mít blíže k roli výzkumnice – insidera (ztotožňovat se se studenty). Zazvonilo na hodinu a já se těšila, že konečně budu moci zmírnit napětí, které jsem pociťovala. Myslela jsem si, že se stihnu představit ještě před příchodem vyučujícího, ale pořád někdo přicházel. Až přišel i pan profesor a dal mi slovo. Šla jsem si stoupnout dopředu před lavice, aby na mě mohl každý vidět. Představila jsem se, řekla jsem, co tam budu dělat, jak dlouho tam budu, pokud na mne má někdo nějaké dotazy, ať se mne klidně kdykoli zeptá a závěrem jsem jim přála mnoho úspěchů u maturity. Tento proslov slyšelo 31 studentů, další student přišel až

v polovině hodiny. Vrátila jsem slovo vyučujícímu, který dal opravené písemky studentům na rozdání a začal rekapitulovat, co dělali minule.

Cíle a poznatky z běžného školního dne

V této podkapitole se snažím shrnout důležité body na něž jsem se zaměřovala v terénu.

Během prvního dne a dalších školních dní jsem měla několik hlavních cílů a to seznámit se se studenty a jejich profesory, školním prostředím a hlavně s průběhem běžného vyučovacího dne. Přičemž jsem se snažila mít na paměti, že ne vše je zjevné na první pohled, což vcelku vystihuje i obohacuje tato věta z článku L. M. Smitha: „Školní a mimoškolní aktivity mají ideologický převlek, což je v mnoha případech důležitější než jejich obsah“ (Smith 1982: 978). Snažila jsem se hledat podtext v událostech, kterých jsem se zúčastnila.

„Během hodiny fyziky jsem si všimla zasedacího pořádku. Maturanti z fyziky seděli v předních lavicích a až na výjimky v řadě u okna. Mezi nimi a vyučujícím probíhala intenzivní interakce. Pokládal jim různé otázky a řešili spolu příklady. Ostatní studenti seděli v zadních lavicích a většinou se o fyziku moc nezajímali. Dalo se to poznat i tím, co měli před sebou na lavicích. Maturanti z fyziky měli na stole vyndané kalkulačky, chemicko-fyzikální tabulky, sešit, tužku, občas i pravítko. Ti, kteří z fyziky nematurovali, měli na lavicích desky s maturitními otázkami do jiného předmětu a snažili se je učit nebo si je vypracovávali, na nejasnosti se ptali sousedů, kteří zjevně maturovali z toho samého předmětu. Studenti, kteří se nevěnovali ani jedné z výše zmíněných aktivit, se zabývali svými jinými zájmy, které se školou neměli mnoho společného. Nematuranti z fyziky toho stíhali hodně a byli o dost upovídanější než studenti, kteří z fyziky maturovali. Zájem nematurantů z fyziky vzbudil vyučující až tím, když oznámil, že se bude psát další písemka“ (TD, 20. 3. 2015).

Chování studentů napovídalo, že se změnila pravidla, jejich postavení ve třídě a změnilo se i vnímání studentů profesorem. Během prvního dne mi to nebylo jasné, ale zpětně jsem si po několika zažitých hodinách a rozhovorech uvědomila, že už v tu dobu, kdy jsem vstoupila do terénu, probíhala změna přístupu studentů k jejich běžnému dni, samotný průběh dne a měnil se i vzájemný přístup mezi nimi a jejich pedagogy. Nacházeli se v liminální fázi, pro jejíž rysy je typické, že jsou nejasné a neurčité. Do tohoto období (2. polovina 4. ročníku) bylo nemožné a také nevhodné, aby se studenti věnovali něčemu jinému než předmětu, který zrovna probíhal bez napomenutí nebo jiného typu pokárání od vyučujícího. Pravidla se začala mírnit a měnit, nematuranti z určitého předmětu se během jeho výuky mohli zabývat něčím jiným a této možnosti také využívali. Nematuranti byli studenty, ale vlastně se během hodiny nemuseli učit a vyučujícímu to nepřekáželo. Na maturanty byl díky tomu vyvíjen vyšší tlak. Novým pravidlem pro nematuranty bylo, aby to co dělají, dělali v tichosti a nerušili vyučujícího s maturanty. Když začali být moc hluční byli tišeni vyučujícím nebo samotnými maturanty. Se změnou pravidel se postupně začalo měnit i postavení studentů k pedagogům. Pomalu krok za krokem se maturanti dostávali do méně hierarchizovaného a více rovnostářského systému ve školním prostředí. Avšak to by nebylo uskutečnitelné, kdyby tomu profesori nepomohli. Profesori zastávají autoritu ve třídě bez jejich pokynu nebo souhlasu by se změny tohoto rozsahu nemohly odehrát. Nepopírám, že důvody k tomuto jednání z jejich strany mají funkční význam a směřují k zefektivnění výuky maturantů, ale pro mne jako pro výzkumnici jsou tyto změny znakem pojícím se k přechodovému rituálu a jeho liminální fázi, která se dotýká nejen studentů, ale i profesorů, kteří je vyučují a jsou nedílnou součástí procesu přechodu. Liminalita je v některých společnostech přirovnávána ke smrti, temnotě, neviditelnosti apod. Během ní se liminální osoby učí novým vědomostem, které jsou důležité pro jejich následující postavení. Procházejí mnohými nesnázi a zkouškami, které byly mnohdy hrubě fyziologické povahy (Turner 2004). Maturanti se musí hodně učit, aby ve

zkoušce v podobě maturity uspěli, je na ně vyvíjen tlak ze strany učitelů, rodiny i společnosti. Stres, který z této situace pro ně vyplývá, a který je jen jinou formou pokoření, které patří k liminalitě, by je měl připravit na jejich novou cestu, kterou začnou po ukončení středoškolského vzdělání. Zažitý stres spojený s rituálem jim také umožňuje si tohoto dosaženého mezníku vážít. Celý proces maturity je rituálem, který by měl usnadnit jeho účastníkům začlenění do jiné společnosti (kolektivu) a převzetí nových povinností, které se k novému prostředí pojí. Maturita také ukončuje středoškolské studium, takže reprezentuje konec jedné éry. Zároveň je i zkouškou, která má prokázat, že její účastníci jsou schopni vypořádat se se stresem, který je nemine ani v následujících letech.

Maturitní ples

Maturitní ples 4.A. a Oktávy proběhl v prosinci 2014 v Kulturním domě Ostrov. Této události jsem se zúčastnila jako divák, nikoliv výzkumnice, v té době se teprve rodila myšlenka tématu bakalářské práce. Přišlo mi velmi vhod, že mi má známá maturantka zapůjčila DVD z akce, abych se na ni mohla zpětně podívat tentokrát ve spojení s teorií přechodového rituálu.

Maturanti se na svůj maturitní večírek připravují s předstihem několika měsíců. Zejména pak ti, kteří mají na starost jeho organizaci (shánějí sponzory, kapelu, zařizují občerstvení, tombolu¹, šerpy, skleničky a květiny²). Všichni maturanti si shánějí oblečení odpovídající události maturitního plesu. Společně potom nacvičují předtančení, ke kterému si sami tvoří choreografii a mix písní (tvoří několik zvolených maturantů ze třídy), který obvykle mívá kolem 6 minut. Do tohoto předtančení se snaží alespoň částečně zapojit třídní učitele, ale ne vždy se to podaří. Třídní 4. A. se do předtančení zapojila v poslední minutě. Předtančení trénovali o tělocviku asi 5 týdnů před plesem.

Maturitní ples moderují dva studenti (zpravidla chlapec a děvče, 1 ze Septimy a 1 ze 3.A.), které vybírají maturanti. Moderátoři mají program, podle kterého večer probíhá. Celý maturitní večírek je odloučením od každodenního světa a jeho běžných činností i každodenního pojetí času a prostoru. Ples je zcela zaměřen na maturanty, oni jsou důvodem této akce. Maturitní ples zahrnuje první pomyslný přechod jeho účastníků do liminální fáze. Zároveň v něm probíhá přechodový rituál v několika liniích.

Ceremonie plesu

Obě maturitní třídy mají připravené své vlastní předtančení. Během jeho nacvičování a provedení na plese prostřednictvím prožitků mezi spolužáky postupně vzniká *communitas*.

¹ Každý maturant dává nějakou cenu do tomboly.

² Na výběr květin, skleniček a šerp se dělá ve třídě anketa.

Po zahájení plesu moderátory se na jejich pokyn na tanečním parketu shromáždí maturanti 4. A., aby předvedli svoje předtančení. Maturanti byli sladění typem oblečení. Měli rifle nebo riflové kratšasy, bílé tričko a rozepnuté kostkované košile. Pohodlné oblečení doplnili botaskami, ve kterých mohli lehce provést svoji choreografii. Předtančení nese znaky liminality. Během něj mají maturanti prostor chovat se vesele a bláznivě, což činí pomocí choreografie, která má místy vtípné provedení. U předtančení se mají uvolnit, pobavit sebe i diváky, ale zároveň při něm zažívají dávku stresu, protože obecnost je početná a choreografie obsáhlá a problematická na zapamatování.

Dalším bodem programu je polonéza, která následuje po předtančení. Je to přehlídka maturantů a jejich oděvů a také nástup na ceremonii šerpování. Maturanti se seřadí a za zvuku písně *Gaudeamus Igitur*, která je neoficiální studentskou hymnou, za školním praporem, který nese někdo z nižšího ročníku, přicházejí po červeném koberci třídní obou maturitních ročníků. Když dozní hudba má slovo ředitel školy, který na plese všechny vítá a děkuje maturantům za přípravu plesu a sponzorům za pomoc při organizaci plesu.

Následuje šerpování, které se nese v duchu loučení, které je typické pro fázi odloučení. Avšak samotná šerpa je i jedním ze znaků liminality. Maturanti si po červeném koberci jdou jednotlivě ke třídní pro šerpu, skleničku se šampaňským a květinu. Šerpa označuje maturanta a upozorňuje na jeho následující maturitu. Během chůze po červeném koberci do maturantů diváci hází různé mince, aby jim přinesly štěstí. Po ošerpování posledního maturanta, symbolicky ošerpovali maturanti i svojí třídní učitelku. Šerpa má v jejím případě jiný význam, protože ona už má maturitu dávno za sebou. Maturanti jí tím dávají najevo, že je v tom s nimi. Při předávání šerpy jí děkují za to, že jim byla ty čtyři roky, které jsou na škole, oporou. Částečně se s ní tím i loučí a nechávají jí dárek na památku. Potom třídní ošerpovává školní prapor, na kterém visí šerpy všech maturitních ročníků gymnázia. Touto šerpou se třída symbolicky loučí se školou a zanechává na sebe vzpomínku.

Po šerpování je čas na proslovy. Prvního se ujmou třídní maturitních ročníků. Děkují maturantům za přípravu plesu, přejí jim úspěchy u maturity a v dalším životě. Další proslov mají student z Oktávy a studentka ze 4. A. Zmiňují své začátky na škole, děkují profesorskému sboru, hlavně třídním, sponzorům, rodičům. Vzpomínají na své společné zážitky (výlety, hory) a upozorňují, že poslední bude asi maturita. Z jejich proslovu je znát soudržnost se spolužáky. Za zvuku Gaudeamus Igitur je odnesen školní prapor. Po ťukání skleničkami (všichni se všema), které začíná třídní, všichni vypijí nápoj a maturanti do prázdných skleniček začínají sbírat mince, které se během šerpování nashromáždily na tanečním parketě. S nasbíranými mincemi se potom maturanti společně vyfotí. Pak už začíná taneční zábava, kdy první tanec (polka) patří maturantům, kteří tančí se členy profesorského sboru a s rodinnými příslušníky, či kamarády. Do následujících tanců už se zapojují i další diváci a začíná volná zábava.

Posledním rituálem maturantů, který patří k jejich maturitnímu plesu je odšerpování, které probíhá před půlnocí. Maturanti si sundávají šerpu a pořádně po ní dupou pro štěstí. Dupáním symbolicky přerušují svůj vztah ke škole a dupou si novou cestu. Tato činnost naznačuje 3. fázi rituálu (znovuzačlenění). Počítá s tím, že maturanti už jsou jinde, nemají vztah ke škole, prošli zkouškami a získali nové postavení ve společnosti.

Celý maturitní ples má také neformální stránku rituálu, která je spojená s konzumací alkoholu. Jak je známo, jedním z účinků alkoholu je, že odbourává zábrany. Proto je možné, že když ho v tento večer maturanti se svými pedagogy společně pijí, tak pomáhá bořit strukturálně dané hranice mezi nimi, čímž zároveň pomáhá tvořit *communitas*.

Změna rozvrhu

Změna rozvrhu nese znak liminality. Od 1. dubna se maturitním ročníkům mění rozvrh tak, že chodí jenom na předměty, ze kterých maturují. Tento rozvrh jim zůstane celý duben až do tzv. „posledního zvonění“, kdy opustí školu a nastane jim „svaták“. Znamky z nematuritních předmětů se jim uzavíraly do konce března.

Studenti se na změnu rozvrhu těšili. Dokonce k němu i někteří odpočítávali dny.

Andrea: „Už jenom 8 normálních dní do změny rozvrhu.“ (Normálních ve smyslu běžného školního rozvrhu.)

Maturanti viděli ten oddych od předmětů, které nepotřebují k maturitě a volný čas po těchto předmětech, který mohli využít podle svého. Nejčastěji se domnívali, že ho využijí na učení toho, co potřebují. Když byli ve škole spolu s ostatními spolužáky, tak je vidina blížící se maturity neznepokojovala tolik jako když byli doma. Možná to bylo i tím, že tam o ní měli více času přemýšlet a nebyl tam nikdo, kdo by byl ve stejné pozici jako oni. Například Sandra, když byla doma, tak na ni více doléhaly obavy ohledně maturity. Říkala, že přemýšlela o tom, co kdyby ji neudělala. Ve škole to prý také zmínila: „Ty jo holky já to nedám.“ Holky se začaly smát. Pája jí prý odpověděla: „Jo, ty určitě a co potom já?“ Mínila tím, že má běžně horší známky než Sandra. Zároveň vyjadřovala soudržnost kolektivu a podporu Sandře. K maturitě jdou všichni společně, mají stejnou pozici, tvoří *communitas*, podporují se, ulehčují si situaci tím, že ji vzájemně sdílejí.

Zasedací pořádek

Zasedací pořádek jsem sledovala během běžného školního dne. Všimla jsem si, že se opakovali dva scénáře. A to buď ten již zmíněný z hodiny fyziky, kdy si maturanti sedali ve předních lavicích a mezi nimi a vyučujícím probíhala produktivní interakce, anebo ten

z hodiny němčiny, který platil, když byla třída rozdělena na menší počet studentů. Jaký scénář proběhne, záleželo v podstatě na třech bodech: velikosti třídy, rozestavení lavic a počtu maturantů z daného předmětu.

První scénář má bezpochyby funkční charakter, který zprostředkovává separaci maturantů od nematurantů z daného předmětu. Toto oddělení umožňuje zlepšit a hlavně zintenzivnit pozornost maturujících studentů na určitou probíranou problematiku a ulehčuje to i práci vyučujícímu, který má maturanty shromážděné v menším úseku třídy více na očích a tak má i lepší přehled o tom, jak dobře který maturant problematiku chápe. Tento způsob předávání znalostí je časově omezen a jeho úspěšnost je v každé hodině ovlivňována nematuranty. Ačkoliv se nejedná o posvátné učení, i tak je to obdobný způsob k způsobu předávání mytologie či řemesel, o kterém píše Mircea Eliade. Popisuje, že v období odloučení se neofyté (nováčci) učí mytologii, historii apod. v rámci tzv. rituálů puberty (Eliade 2004). I když obsah učení je odlišný a odloučení ve třídě je jen symbolické mezi maturanty a nematuranty z předmětu, tak učení jako takové je podmínkou pro změnu a následné zkoušky. Samotná separace studentů, ač časově omezená vyučovací hodinou, je jedním z rysů první fáze přechodového rituálu. Fáze přechodového rituálu se vzájemně prolínají, probíhají v liniích. V tomto případě fáze odloučení a fáze pomezí.

Druhý scénář počítá s menším počtem studentů (rozdělené na jazykové hodiny, po třetinách - AJ, na poloviny - NJ), ale i v této zmenšené skupině jsou maturanti a nematuranti. Vyučující má dobrý přehled o všech studentech ve třídě. Má například možnost znovu osvětlit látku s ptaním se studentů, co si pamatují a společně ji procvičit efektivněji v menším počtu. Avšak v tomto případě se i nematuranti zapojují do činnosti, pokud ne aktivně tak alespoň pasivně tím, že provádějí činnost zadanou vyučujícím a ne tu, kterou si zvolí sami. V případě, že tam není žádný maturant, jak se mi stalo, udělají to, co měl vyučující v plánu, a když zbude čas, tak potom nastanou návrhy společného volnějšího programu (přehrávání klipů na

YouTube, např. německé písně v hodině němčiny). Což ukazuje, že jejich pozice v hodinách se změnila. V nematuritních předmětech na ně přestávali být kladeny takové nároky jako tomu bývalo v dřívějších měsících. Je nutné podotknout, že čím blíže byla změna rozvrhu (1. dubna), tím více se druhý scénář začal podobat prvnímu. Takže po uzavření známky z nematuritních předmětů na nich měli nematuranti volný program a s maturanty se řešily maturitní otázky. Profesoři se s maturanty z jejich předmětu loučili, protože už je budou vidat jen náhodně o přestávkách, a přáli jim úspěchy u maturity.

Další jevy spojené se změnou rozvrhu

Čím blíže změna rozvrhu byla, tím benevolentnější vyučující byli k nematurantům z jejich předmětů a intenzivněji se naopak věnovali maturantům. Se změnou rozvrhu se pojilo několik dalších jevů, které by jinak byli pomalu nemyslitelné, nebo by měly nějaké následky třeba v podobě kárného proslovu od vyučujícího. Tyto jevy, situace i události mají liminální rysy. Například bývá zvykem, že se při příchodu vyučujícího studenti zvednou ze židli a tím ho pozdraví. Většinou se hbitě postaví hned, jakmile vyučující vejde, ale přihodilo se, že tomu tak nebylo, „hbitě“ jich vstalo asi 5 a ostatní se snažili, ale trvalo jim to o dost déle, takže si vlastně nestoupili, protože jim profesor po cestě ke katedře řekl: „Jo sed'te.“ Přičemž si všichni oddychli, že to bere tak ležérně. V přístupu profesora je poznat změna. Už maturanty nebere jako ty, které je třeba vychovávat podle školního řádu. Vnímá je odlišně než studenty z nižších ročníků, protože maturanti zanedlouho odcházejí a nebudou nadále studenty školy a tyto pravidla již nebudou jejich. Maturanti jsou liminálními osobami, pravidla školy už pro ně neplatí tak striktně a bez výjimek jako pro ostatní studenty školy.

Dále maturanti s vyučujícím už neprobírali novou látku, nýbrž ji opakovali. Vyučující si vzal židli a sedl si do uličky k maturantům a tam s nimi opakoval látku. Tím, že nezůstal za katedrou, ale sedl si k nim, zmenšil vzdálenost mezi sebou a studenty, jak fyzicky, tak i

symbolicky. Toto je další známka liminality, která se pojí ke změně postoje vyučujícího vůči studentům, a tím pádem i změně statusu studentů, jak ji vnímá vyučující. Této změny si všimli i studenti, protože jejich komunikace s profesorem se stala lehčí a uvolněnější.

Dalším jevem, který se pojil s nastávající změnou rozvrhu byla absence studentů. Pojila se s různými komentáři zpětně od samotných studentů, když dorazili později, třeba jen na jednu hodinu:

Dalibor: „Už jsem nemusel chodit, jen poslední písemka.“

Nebo to byly komentáře od ostatních studentů, kteří vysvětlovali nepřítomnost svých spolužáků různě i s odkazem na mne.

Sandra: „Všichni se tě bojejí Leni tak nepřišli.“

Ačkoliv to bylo míněno z legrace, tak to byla známka toho, že jsem svojí přítomností ovlivňovala terén. A to možná negativním způsobem, protože jsem je stále trochu znervózňovala, ale rozhodně ne natolik, aby kvůli mně nechodili do školy.

S dubnem přišla trvalá změna rozvrhu. Studenti začali docházet jenom na své maturitní předměty. Což znamená, že v hodinách ubylo rušivého elementu a začaly se naplno opakovat maturitní otázky. Opakovalo se víceméně během celého školního roku, ale v tomto období nabylo na intenzitě. O hodinách se zvýšil tlak na studenty, protože se neustále opakovalo ústně i písemně. Také je začal tlačit čas, protože zbýval poslední měsíc ve škole a pak už to bylo celé jenom na nich. Začínali si intenzivněji uvědomovat blížící se maturitu. Z legrace sem tam někdo pronesl: „Už se nám to blíží.“ Což upozorňovalo na to, že nad maturitou více přemýšlejí. A v souvislosti s ní i nad vědomostmi, které k ní potřebují.

Poslední den školy

Všichni studenti 4. A. úspěšně ukončili poslední ročník studia, proto jim vyučující umožnili postoupit k maturitě, ale než se k ní dostanou, je potřeba, aby proběhla tradiční událost - tzv. poslední zvonění, které probíhá v poslední den, kdy jdou maturanti do školy. Pro maturující studenty je to způsob rozloučení, jak se svojí střední školou, tak s jejími profesory a profesorkami, zbývajících studenty i městem. Přechodový rituál během posledního zvonění probíhá v několika liniích. Nejrozsáhlejší zastoupení mají sekvence odloučení a pomezí, které se spolu mísí. Sekvence znovuzачlenění se objevuje okrajově. Potom, co proběhne poslední zvonění, už maturanti nadále nebudou studenty gymnázia tím způsobem jako doposud. Nebudou už těmi, kdo každý den chodí do školy. Změní se jejich pozice v rámci školy i společnosti. Budou odloučení od prostředí školy a zbaveni povinnosti každodenní školní docházky.

Poslední zvonění je rituálem odluky, jak pro studenty, tak i pro jejich profesory. Se studenty se v tento den loučí jejich profesorský sbor a prostřednictvím nich i jejich střední škola, která je zároveň symbolicky vyprovází posledním zvoněním na jejich další cestu a studenti se zase loučí s nimi. Toto loučení probíhá trochu divoce, dalo by se říci, že i trochu dramaticky, když si vezmeme do úvahy, v jakém prostředí se odehrává, což osvětluji v následující podkapitole, která je založena na zápisech z terénního deníku ze dne 29. 4. 2015.

Průběh dne

Během dne posledního zvonění jsou studenti závěrečných ročníků (Oktávy a 4.A.), převléknuti do různých libovolných kostýmů a loučí se se svým dosavadním prostředím i životem, protože jak ví, tyto školní léta už nikdy nezažijí. Od všech, které potkají, vybírají peníze na rozlučkovou party, která se koná po maturitních zkouškách. Každý ročník má svoji kasu, do které nasbírané peníze hromadí, ačkoliv party mají společně.

Samotní maturanti zmiňovali, že v předchozích letech, když byli v nižších ročnících tak poslední zvonění neměli v oblibě, zejména proto, že cesta do školy byla náročná (jak uvádím v dalších odstavcích nebylo to jiné ani letos). A zcela pochopitelně tento den nijak zvlášť neprožívali, protože se jich přímo netýkal tolik jako dnes. Nezasvěcení lidé, kteří procházeli okolo školy, na maturanty nejprve hleděli jako na blázny nebo na cirkus, protože na první pohled tak mnozí z nich vypadali vzhledem i chováním, ale když si uvědomili, kdo jsou pochopili a ještě jim mnohdy kostýmy pochválili. Zaměstnanci školy jejich chování neomezovali, protože už je zvykem, že se maturanti chovají v tento den jinak, než tomu bylo dříve během jejich běžných studijních dní. Maturanti byli z rána hravější a bláznivější, čím blíže bylo poledne, tím těžší pro mnohé bylo udržet si na tvářích úsměvy, protože se začal přibližovat čas odchodu a s ním i smutek z něj. Toto dramatické ztvárnění rituálu odluky, převrací na chvíli svět vzhůru nohama. Prostřednictvím masek, převleků a předvídatelně chaotického chování, činí možnou změnu a vytváří dočasnou antistrukturu ve struktuře (Turner 2004).

Studenti 4. A. už mne znali. Hned jak mne zahlédli, šli mi s velkým nadšením vstříc pomalovat obličej a vybrat ode mne nějaké drobné do kasičky. Naštěstí jsem jim vymluvila postříkání aerosolem, který byl v lepším případě sprej či voňavka z drogerie a v horším smíchaný ocet s vodou. Přišla jsem brzy a někteří studenti se ještě ve škole převlékali do kostýmů a malovali si na obličej masky. K malování na obličej měli gelové barvy a rtěnky. Když byli připraveni, rozdělili se do skupinek po plus-mínus 4 lidech. Přičemž v každé skupince měli kasičku, do které vybírali peníze. Skupinky se rozprostřeli kolem všech vchodů do školy, aby jim nikdo neunikl, a dál na křižovatky u školy, aby mohli začít se sprejováním, vybíráním a malováním dříve než se studenti dostanou ke vchodům a zmizí jim uvnitř školy. Takové štěstí jako jsem měla já s vyhnutím se pošplíchání mnoho lidí nemělo. Zejména studenti nižších ročníků nedostávali mnohokrát na výběr. Nejprve byli pošplíchání aerosolem,

potom pomalování a pak dávali peněžité příspěvek, protože bez těchto tří podmínek by se nedostali do školy.

Maturanti mají během tohoto dne také vyšší status (jeden ze znaků liminality) než ostatní studenti a proto si mohou dovolit jim dělat ze vstupu do školy překážkovou dráhu. Tento vyšší status se projevoval v chování jeho nositelů maturantů. V kontrastu k němu tady je nižší status mladších studentů, kterým se samozřejmě nelíbilo přivítání maturantů, ale věděli, že mu neutěchou, proto se málokterý student pokoušel o to se mu vyhnout. Základní malůvky, které maturanti kreslili na mladší studenty, byly od čtvrtáků nápis 4.A. a od Oktávy Ok. Pak už záleželo, jestli se jim chtělo kreslit něco navíc, viděla jsem třeba kytičku a kruh na nose a fousky jako zpodobnění kočičky. Kamarádi a známí maturantů měli úlevu akorát v tom, že se jich kamarád maturant ujal osobně, mnohdy bych řekla, že to nebyla úleva, ale spíše přítěž, protože často ti studenti byli zmalovaní o mnoho více než ti, které maturující neznali. Maturanti si s kresbami na nich vyhráli, ale na druhou stranu, když viděli někoho koho neznají a zdálo se jim, že toho má na obličejích málo, tak mu ještě přikreslili. Když se studenti snažili maturantům vyhnout, vyšlo jim to tak u jedné nebo dvou skupinek, další je pak lapila. Novinkou pro mě bylo, že některé studenty svazovali dohromady. Postavili si je k sobě a několikrát kolem nich obmotali stretch folii. Pak je pošpláchali případně ještě domalovali, dokonce od krajních dodatečně vybrali peníze a pak je nechali jít svázané do školy. Než došli do šaten tak se ze stretch folie dostali.

Speciální zacházení od maturantů měli také vyučující, kterým se dařilo vejít do školy bez úhony, mimořádně s malůvkou. Kolem jdoucích dospělých se studenti ptali, jestli chtějí pokreslit, ale příspěvek od nich, co jsem měla možnost vidět, dostávali vždy, výjimečně dávali i vyšší částky jako stokorun. Venku řádili přibližně do poloviny první vyučovací hodiny pro případ, že by chtěl náhodou někdo přijít déle v domnění, že se vyhne uvítacímu/rozlučkovému procesu. Poté se studenti obou tříd shromáždili ve svých třídách a

dostávali od třídních učitelů vysvědčení, které ukončovalo jejich studium na gymnáziu. Třídní profesorka 4. A. je informovala o vyhláše o maturitní zkoušce, o tom kdy se budou konat státní maturitní zkoušky písemné a kdy ústní, a kdy bude školní část maturity, kdy a kde dostanou maturitní vysvědčení a další údaje, kterým studenti v tuto chvíli nevěnovali mnoho pozornosti. Proto se odpoledne při odchodu ze školy mezi sebou dohadovali, kdy co je. Pak měli chvíli čas, takže se chtěli spolu vyfotit. Proto jsme se přesunuli opět ven před školu, kde jsem je vyfotila. Když jsme se vrátili dovnitř, už se rozdávali „zpěvníky“ – pár papírů s vytištěnými písněmi, které se rozdělili do skupinek po 4 lidech. Chtěli si je zkusit zazpívat než začnou chodit po třídách, ale nestihli se zorganizovat. Navíc přišel ředitel gymnázia a měl proslov, ve kterém je upozorňoval na to, co je ještě čeká a nabádal je, aby to nepodceňovali. Fotili se po skupinkách i uvnitř – selfička. V tuto chvíli tu vládl chaos. Až dokud nenastal čas chodit po třídách. Měli časový plán, kdy do které učebny za kterou třídou a vyučujícím půjdou. A podle tohoto plánu se chodilo až do konce 4. vyučovací hodiny (11:50hod.).

Maturanti ve všech třídách zpívali neoficiální studentskou hymnu *Gaudeamus Igitur* při příchodu a odchodu z učebny. Profesoři a profesorky dostávali od maturantů červenou růži a studenti zase bonbony. Dary, které maturanti rozdávali, financovali z třídního fondu. Ve třídách 3. A. a Septima studenti dostávali i stužky jako symbol toho, že oni budou dalšími maturanty. V těchto třídách byla znát větší citová blízkost studentů s maturanty. Letošní maturanti zde měli největší oporu, studenti jim tleskali ve stoje a vzájemně si přáli všechno nejlepší, a hlavně studijní úspěchy. Když maturanti obešli všechny třídy, shromáždili se společně s ostatními studenty a profesory u hlavního vchodu do školy, kde společně prožívali poslední minuty do posledního zvonění, které tradičně probíhá v poledne. Během zbývajících času se zpívalo a porozdávaly se zbylé bonbony. Celkově se všichni snažili být veselí, jako tomu bylo od rána, ale v těchto zbývajících chvilkách už to bylo mnohým nad jejich síly, takže s úsměvy se mísily i slzy.

Jakmile začalo zvonit třídní 4.A. a Oktávy společně otevřeli velké obloukové dveře a pouštěli maturanty ven. Za povzbuzování a tleskání ostatních studentů a s pokřikem svým vlastním maturanti pomalu odcházeli z budovy školy. Dozvonilo a byli stále uvnitř, takže začalo nové zvonění. Když všichni vyšli před školu, seskupili se k dalšímu focení s pokřikem ce, ce, ce. Proběhlo hromadné focení, selfie a pak se šatnami vrátili do školy, aby se převlékli a vzali si věci. Focení bylo i jistým způsobem rozloučení se se školou. Zároveň zachytilo i momentku, na kterou si díky fotce vzpomenou. Cesty maturantů se po focení rozdělily, protože společný program skončil opuštěním školy a neměli předem dohodnuté, co budou potom dělat. Někteří šli na oběd, jiní domů a další řešili, jestli půjdou ještě vybírat peníze po městě. Pár maturantů jen užívalo chvíli tak, že lenošili na schodech před hlavním vchodem a vyhřívali se na slunci.

Poslední zvonění je na jednu stranu symbolickým, na druhou stranu je i materiálním „vytržením skupiny z dřívějšího pevného místa ve společenské struktuře“ a zároveň „ze souboru kulturních postavení („stavu“)“ (Turner 2004: 95). Průchod dveřmi maturanty symbolicky posílal ze školy a rušil jejich dosavadní závazky týkající se docházky. A znamenal také ukončení jejich středoškolských let. I když neměli zakázáno vstoupit do budovy gymnázia, neměli by tam ode dne posledního zvonění přijít dříve než na maturitní zkoušky, protože ve škole nyní už nemají své místo. Symbolicky i materiálně se za nimi zavřely dveře. Van Gennep se domníval, „že cílem všech rituálů spojených s nastoupením cesty, se zahájením výpravy atd. je postarat se, aby odloučení nebylo tak náhlé, nýbrž postupné,“ protože i „k přijetí obvykle dochází po etapách“ (Van Gennep 1997: 42). Myslím si, že maturanti byli připravováni na odchod ze školy už tím, když měli volnější program v nematuritních předmětech, a poté to bylo ještě umocněno, když tyto předměty přestali mít úplně, takže docházeli do školy na pár hodin týdně.

Ačkoliv stále oficiálně zůstávají studenty gymnázia, jejich studium by od teď mělo probíhat v prostoru mimo školu. Na gymnázium se vrátí už příští týden na písemné maturitní zkoušky státní části maturity. A potom až na ústní část státní a školní maturity, před kterou mají týdenní svat'ák.

Maturitní zkoušky

Po absolvování písemných prací společné části maturity přišla na řadu část s ústními zkouškami. Státní (společná) i profilová (školní) ústní zkouška probíhala v jednom týdnu. Začínalo se státní, která probíhala od pondělí do úterý a od středy do pátku se konala profilová část ústního zkoušení.

Společnost západního světa sama sebe chápe jako moderní a racionální a staví se do protikladu ke společnostem tradičním. Její moderní doba odkouznila tradiční svět tak, že ho zbavila jeho čar a mýtů. Novou sociální skutečnost vybuchovala „na základě střízlivých, věcných, praktických a vysoce účelných zásad,“ dle představ rozumné společnosti (Keller 1992: 11). Proto není překvapením, že se v této době maturitní zkoušky zaměřují na schopnosti jedinců pracovat s daty a na jejich schopnosti racionálně myslet. Neboli je upřednostňován ten typ znalostí, který se dá empiricky ověřit a lehce kvantitativně ohodnotit. V původním prostředí se rituály obecně pojí k závažným zprávám, znalostem, zkušenostem, zážitkům duchovního i emočního rázu, které odkazují na smysl světa a lidského bytí nebo k původu světa a lidstva (Karlova 2013). Stejně tak i rituály přechodu obsahují v původním kontextu tento odkaz. Aby byl jedinec přijat mezi dospělé musel projít řadou iniciačních zkoušek. Byly náročné, mohly trvat i několik dní, mohly se pojit i s fyzickým utrpením, izolací a emocionálním náparem. Cílem bylo jedince naučit hodnotám, chování a institucím dospělých, ale i mýtům, tradicím a historii své společnosti (Eliade 2004). Ačkoliv jsou dnešní maturitní zkoušky v mnoha ohledech velice odlišné od těch původních a otázky, které se týkají smyslu a existence člověka, nehrají zásadní roli jako tomu bývalo, i tak se dá chápat proces maturity a zvyklostí s ní spjatých jako přechodový rituál. Nutno podotknout, že ačkoliv je maturita na první pohled zkouškou znalostí, vypovídá mnohé i o maturantech, kteří ji vykonávají. Kromě jejich ochoty učit se, naznačuje i jejich podporu ke školním cílům a jejímu systému. A jak ve své práci zmiňuje Frank A. Fasick „Úspěšné složení zkoušek také běžně

naznačuje, že studenti mají schopnosti jako pracovitost, sebeovládání a vytrvalost, které jsou ceněny obecně v široké společnosti“ (Fasick 1988: 465).

Ještě několik let zpátky se maturitě často říkalo zkouška dospělosti. Toto označení je známé i dnes, ačkoliv už se tolik nepoužívá. Je otázkou, jestli je maturita opravdu takovou změnou, která svoje účastníky vpravuje do dospělosti. Další otázkou je, jestli ti, co se jí účastní, jsou na změnu připraveni. Nedokonalost této teorie o přechodu k dospělosti spočívá i v tom, že maturita brána jako životní mezník může mít pro zúčastněné jedince a jejich blízké a známé ve výsledku až překvapivě malý význam. Může být chápána jako nepřilíš závažná událost, která se přihodí příliš snadno, dokonce zdánlivě bez povšimnutí (Karlova 2013). Přece jenom maturitní zkoušení dřívější verze znamenalo pro maturanta „jen“ zhruba hodinu zkoušení během jednoho dne. S dnešními změnami maturita probíhá během několika týdnů. Psaní slohových prací a didaktických testů je časově náročnější než ústní zkoušení, přesto je ale stále právě ústnímu zkoušení přikládán hlavní význam. Tuto důležitost sklízí od maturantů i od profesorů. Ústní zkoušení je také jedinou částí, kterou hodnotí samotní profesori školy, i když u státní maturity v kooperaci s příslušnými bodovými tabulkami. Je tedy maturita takovým zlomem, který zúčastněné navždy změní a transformuje je do dospělosti? Z následujících důvodů je namístě kladná odpověď. Po úspěšném složení maturity se trvale změní místo jedince ve světě - prostředí, ve kterém se běžně vyskytoval. Změní se i jeho společenské postavení, sociální status. Ze studenta střední školy se může stát studentem vysoké školy, zaměstnancem, nebo nezaměstnaným, v každém případě už nadále není středoškolákem. Přípravenost jedince na změnu se dá jen těžce posoudit. Ale souvisí s tím, jakou důležitost určité změně přikládá sám zúčastněný a jakou jí přikládá jeho okolí, které na něj působí. Každopádně procesem přechodu si musí uvnitř projít každý sám. Změny, které s ním souvisí, se odrážejí na identitě aktéra a jeho chování. Jak říká Goodenough „identita jedince, jak ji vnímá on sám, jeho vlastní image, se nutně nemusí shodovat s jeho identitou,

jak ji vnímají ostatní“ (In Merten, Schwartz 1968: 1127). Proces přechodu tedy nabízí příležitost k novému definování sebe sama. Maturanti samostatně musí složit i zkoušku. Ale celým dnem okolo ní procházejí společně jako skupina. Jejich členové se vzájemně podporují, drží spolu a projevují si vzájemnou solidaritu. Tato skupina je jedinečná v čase a prostoru. Stejně tak unikátní je i vztah jejich členů, kteří společně tvoří *communitas*. Během přechodového rituálu jsou uvolněni ze struktury, což umožňuje vznik *communitas*. Maturanty spojuje neurčitá pozice ve společnosti a zkoušky v podobě maturity, ke kterým se pojí zážitky protknuté silnou dávkou stresu. Obrození těmito zážitky v *communitas* se vrátí zpět do struktury, nastoupí do dalšího studia či do zaměstnání. *Communitas* jim usnadňuje období zkoušek, jelikož jsou maturanti ve stejné pozici, situaci, prožívají útrapy společně a pomáhají si vzájemnou podporou, například před zkouškou slovy „Hodně štěstí.“

Na maturitní zkoušení studentů u ústních maturit dohlíží maturitní komise. Tato komise byla na Gymnáziu Lipový Květ u maturantů 4. A. složená z následujících osob: předsedy, 2 předsedajících (místopředsedkyně, třídní profesorka), 2 až 3 zkoušejících (měnili se podle předmětů). Projev a znalosti maturanta hodnotí v první řadě zkoušející. Ale všichni členové komise mají možnost pokládat maturantům během jejich zkoušení otázky, týkající se jejich tématu, a potom po zkoušení v čase k tomu určeném, se vyjádřit k jejich hodnocení.

Místnost, ve které probíhala maturita čtvrtáků, je přes rok učebnou společenských věd. Má obdélníkový tvar, na její delší části jsou tři okna situovaná na sever, naproti této straně jsou dveře. Vnitřní uspořádání učebny bylo upraveno speciálně na maturitní zkoušení. Když jste vešli do místnosti tak napravo od Vás na kratší obdélníkové hraně učebny byly dvě popisovací tabule, na které se dá psát fixem a mezi nimi interaktivní tabule. Nad popisovací tabulí blíže k oknu visela státní vlajka, její modrý cíp byl nahoře, od něj se zleva svisle dolů táhl bílý pruh a zprava červený. Nad druhou popisovací tabulí visel státní znak, který tam zůstává po celý rok. Nad interaktivní tabulí visely hodiny, na kterých v průběhu zkoušek

kontrolovali čas. Státní vlajka i státní znak symbolizují přítomnost státu a prostřednictvím něj i jeho občanů u maturitních zkoušek, a také naznačují, že je to událost významná pro celou společnost. Tímto každoročním rituálem v podobě zkoušek společnost potvrzuje svoji vitalitu. Maturitní komise, měla místo u lavic, které byly kvůli maturitě v prostředku místnosti složeny do tvaru písmene T. Přičemž předseda komise seděl ve středu vrchní části písmene a měl přímý výhled na hodiny nad interaktivní tabulí. Na stole byly malé hodiny, které využívali zkoušející pro sledování času. Kolem stolů byly školní židle a pro předsedu kancelářské křeslo. Vpravo a vlevo od dveří byly podél stěn židle, vyhrazené pro osoby, které se chtěli podívat na to, jak vypadá maturitní zkoušení, protože zkoušky jsou veřejné.

Liminální fáze

Druhou fází přechodového rituálu je fáze liminální. Pro tuto fázi a liminální osobu je typické, že jejich rysy jsou nejasné, protože se nachází mezi postaveními běžně uspořádanými zákony a zvyklostmi kulturního prostoru (Turner 2004).

Maturanti do liminality pomyslně vstoupili už maturitním večírkem. Nyní během maturitních týdnů se dostávají další rysy liminality. Jsou na pomezí, co se týče společenského statusu. Nejsou už středoškoláky, ale zároveň ještě nejsou ničím jiným a čeká je zkouška v podobě maturity. Přechodový rituál probíhá v několika liniích, rysy všech fází se proplétají a mezníky jsou diskutabilní. Dá se uvažovat tak, že pomezí maturantům probíhá od posledního zvonění, přes složení iniciačních zkoušek - maturity, do slavnostního předání maturitního vysvědčení. Osobně považuji tuto událost za rituál, který maturanty navrácí do společnosti. Touto slavností oficiálně zakončili svoje středoškolská léta a dalo by se také říct, že skončilo jejich období jako *communitas*, protože nadále už se nebudou vídat, rozhodně ne tolik jako doposud a když tak po menších skupinkách, a navíc jejich vztah postoupil do jiné etapy. Po této události se vydají různými směry - do jiných měst, jiných škol, oborů, případně

zaměstnání atd. Je možné nahlížet události i dalšími způsoby, třeba tak, že jejich liminální fáze nekončí uzavřením středoškolského studia, ale až po dalších událostech. Například po absolvování vstupních zkoušek na vysokou školu, obdrží informaci o přijetí či nepřijetí na ni, a s touto vědomostí získají i nový směr svého života, nový status, ačkoliv při přijetí ho oficiálně budou mít až začátkem nového školního roku (září), ale už nyní ví, jakým směrem se budou jejich cesty ubírat, jakou budou mít pozici ve společenském systému. Nebo fáze liminality odmaturovaných končí až nastoupením na vysokou školu, koneckonců probíhá slavnostní přijetí studenta do akademické obce dané vysoké školy (imatrikulace). Případně liminalita končí nástupem do zaměstnání či zapsáním na pracovní úřad. Nevyvracím ani jedno z možných hledisek na liminální fázi. Ale já budu pracovat s prvním zmíněným koncem fáze liminality, protože předáním maturitního vysvědčení je oficiálně ukončen proces maturity, mizí *communitas* a společnosti začínají být chápáni jako dospělí. I když ze zákona už jsou bráni jako dospělí od svých 18 let, tak obecně jsou společností vnímáni jako adolescenti. To znamená, že se učí, jak se stát dospělými, produktivními členy společnosti, a jejich zařazení má pořád blíže k dětem, o které je třeba se postarat, než k dospělým nezávislým osobám. Obecně se předpokládá, že středoškolák bude žít během studia u rodičů nebo jiných příbuzných, bude chodit do školy a oni ho budou podporovat (finančně, psychicky atd.). Od dosažení dospělosti mají právo najít si zaměstnání na plný úvazek a skončit se školou, ale obecně se očekává, že této možnosti nevyužijí a dodělají si středoškolské vzdělání (Fasick 1988).

U období liminální fáze mě nejvíce zajímalo, co dělali maturanti během ní. Jak trávili dobu svaťáku, jak se jim dařilo učení, jestli se vídali s ostatními spolužáky a dění okolo maturitních zkoušek.

Větší část třídy se zůstala učit doma. Avšak několik maturantů jelo na chatu s úmyslem se tam učit. Ale tento nápad se jim poněkud zvrtil, protože se tam cituji: „Ožrali jak

prasata a nic se nenaučili.“ Opět se nám tu objevuje alkohol, který v tomto kontextu utužuje vztah maturantů resp. communitas. I když se jim učení nezdařilo, byli zde v izolaci od okolního světa, ve společnosti svých vrstevníků maturantů. Symbolicky mimo strukturu, mimo dosah školního, společenského a s lehčí nadsázkou i příbuzenského systému. Samozřejmě bylo na nich, jak a kde chtějí trávit čas před maturitou, ale kdyby rodiče trvali na tom, aby se učili doma, těžko by někam odjeli. Ta část maturantů, která zůstala v době před maturitou doma, se učila systematicky, pravidelně, ale jak mnozí smutně podotýkali, stejně si nestihli projet všechny otázky k maturitě. S některými svými kolegy maturanty si psali přes facebook, skypeovali nebo se případně někde sešli, ale to jen v nízkých počtech (ve dvojici až pěticí) a zcela výjimečně. Neučili se celou dobu. Konkrétně maturantka Diana o svém učení říkala: „Neučila jsem se pořádk, to by ani nešlo. Já jsem se učila akorát 2 otázky z chemie a jinak jsem si to četla.“ Existuje rozdíl mezi slovy učit se a číst. Rozdíl v těchto slovech je ten, že při učení si to více opakuje, snaží se o učení nazpaměť, při čtení si to tolik neopakuje a rychleji má hotovo. Výhodou učení doma bylo, že jste se mohli učit, kde jste chtěli. Některé studentky vzali učení na zahradu nebo na balkón, kde kombinovaly učení s opalováním.

Zahájení poslední části maturity

Všichni maturanti 4. A. se v pondělí ráno (18.5.) shromáždili v Euroklubu (místnost vedle učebny, ve které bude probíhat jejich maturita), kde čekali na zahájení ústní části maturity. Byli usměvaví a nadšeně si sdělovali zážitky, dojmy a pocity, které se nahromadily během doby, kterou se neviděli. Tuto dobu trávili různě. Kromě psaní didaktických a slohových prací neměli příležitost se všichni společně sejít. Až na zmiňovanou část maturantů, kteří se společně vydali na chatu.

Maturanti byli v dobré náladě. Přestože v místnosti byla znát jejich nervozita, u mnohých z nich doplněná nespavostí. Zrovna řešili výsledky didaktických testů a slohových prací, když přišla třídní profesorka, aby je vyzvala k přesunu do vedlejší třídy, kde bude po oficiálním zahájení probíhat maturitní zkoušení. Úvodu se tu ujal ředitel školy, který se ze začátku snažil odlehčit situaci slovy: „Snad jste se dobře vyspali.“ Ale pak přešel k vážnějšímu tématu, kvůli kterému se tu všichni sešli, maturitě. Představil předsedu maturitní komise, který přijel z jiné střední školy, a dal mu slovo. Maturanti předsedovi před proslovem předali kytici gerber (svázané tři gerbery s okrasnými listy). Předseda byl rád, že mohl dorazit právě k nim, protože nedaleko sloužil na vojně. Pak měla slovo třídní profesorka. Doufala, že se maturantům maturita vydaří a osvětlila jim, že vedlejší místnost je jim vyhrazena na přípravu a klebetění. Potom je tam na pokyn ředitele poslala slovy: „Ty co tu nemají co dělat se přesunou, ostatní zůstanou.“ Ale protože do začátku prvního zkoušení zbývalo ještě několik minut přesunuli se všichni. V Euroklubu byly 4 kulaté stoly, 15 židlí, 2 gauče, 4 počítače, skříňka s knihami a stolní fotbálek, takže prostoru na učení či jinou aktivitu měli maturanti dost. Navíc studenti ostatních ročníků měli zkrácenou výuku (jen 4 vyučovací hodiny) a nakázáno, aby se po 2. patře staré budovy pohybovaly, co nejméně a co možná nejtíšeji, aby nerušili ani nerozptylovali maturanty. Samozřejmě se mohly přijít na maturitu podívat po vyučování nebo během něj, když jim to vyučující, kterého měli, dovolil. Vyhrazené patro pro maturanty je znakem liminality, značí jejich pozici v liminálním prostoru.

Po zahájení maturity někteří maturanti odešli, protože dnes nematurovali, nebo protože byli místní a maturovali až odpoledne, takže zůstali jenom ti, kteří měli maturovat dnes ráno a ti, kteří měli maturovat odpoledne a už se nevraceli domů. V ranním bloku bylo 12 zkoušek a v odpoledním 14. Nervozita maturantů byla značná, ale osobně jsem měla dobrý pocit z toho, že na mě sami reagují, přestože měli maturity plnou hlavu. Ptali se, jak tu s nimi budu dlouho

a jaké to bylo, když jsem já maturovala, jestli se na ně půjdu podívat nebo naopak, abych se na ně nechodila podívat, popravdě této varianty bylo více. Když jsem jim odpověděla, že tam budu celý den, tak hned říkali, jestli jim vadí nebo nevadí, kdybych se šla podívat na jejich zkoušku. Říkala jsem jim, že si ostatních lidí, kteří se tam případně přijdou podívat, stejně nebudou všímat a budou se bavit hlavně se zkoušejícími a lidi si prohlédnou až při odchodu ze zkoušení. Ale neměla jsem problém s tím jim vyhovět, protože jsem je nechtěla zbytečně stresovat svojí přítomností u zkoušky a navíc jsem pokládala trávení času s nimi v přípravné místnosti za užitečnější než v té, kde probíhala maturita. Užitečnější z hlediska pozorování jejich vzájemné interakce. Maturitu jsem samozřejmě také chtěla vidět, abych věděla, jak u nich probíhá, ale protože jich je hodně nebyl problém počkat na někoho, komu obecnost u maturity nebude překážet. Ačkoliv to, jestli se tam někdo další přijde podívat, nemohli nijak ovlivnit.

Společná část ústní maturitní zkoušky

Státní maturitní zkouška probíhala ze dvou předmětů a to z Anglického a Českého jazyka. Harmonogram ústního zkoušení měli maturanti k dispozici v Euroklubu.

Průběh maturitního zkoušení vypadal následovně. Chvilku před daným časem se otevřely dveře do maturitní místnosti a maturant byl vyzván, aby vstoupil. Uvnitř jeden z předsedajících zamíchá čísla v klobouku a pak nechá maturanta si z něj nějaké vytáhnout. Vytažené číslo je číslem otázky, kterou maturant dostane. Zadání mu přiděluje jeden ze zkoušejících, který mu také řekne, ke které lavici se má posadit. Papír a pero (při zkoušce z cizího jazyka i slovník) už jsou připraveny na stole, kde se bude student připravovat. Tomuto místu se říká potítka. Maturant má 20 minut na přípravu a 15 minut trvá zkouška. V 5 minutách, které tvoří rozdíl mezi časem přípravy a časem zkoušky, zkoušející hodnotí a bodují výkon maturanta, kterému uplynul čas zkoušky. Ústní zkouška z anglického jazyka je

rozdělena na 4 části podle tabulek, je dané i kolik má mít daná část minut. Schéma zkoušky vypadá následovně: nejprve se maturant v krátkosti představí, poté začne první část, kterou je interview, druhou je popis obrázku, třetí vylosované téma, čtvrtou rozhovor se zkoušejícím na dané téma. Zkouška z českého jazyka má 3 části. V první části mají maturanti provést rozbor uměleckého textu, v druhé ho zařadit literárně a historicky, ve třetí mají analyzovat neumělecký text. Otázky z českého jazyka si maturanti tvoří sami podle knih, které si ke zkoušce zapsali. Z klobouku si losují číslo knihy, o které budou hovořit. V obou předmětech dostávají na potítko pracovní list, na kterém jsou zadané úkoly.

První pondělní maturantka byla nervózní z toho, že nevěděla, co na ni za těmi dveřmi čeká. Její rozpoložení jsem dobře chápala, protože když jsem maturovala, šla jsem na řadu také první. A vybavovala jsem si, jak se mě pak ostatní vyptávali, jaké to bylo a zdáli se pak o něco klidnější a jistější. O tom jsem se později přesvědčila i letos. Když kdokoliv přišel po zkoušce do Euroklubu, vyptávali se, jaké to bylo, jaký je to pocit už to mít za sebou, co si vytáhli za otázku, jací byli zkoušející a jestli se ptali i ostatní členové komise. Odpovídali, že je to dobrý pocit, přidávali svoje dojmy ze zkoušky, a co se jim povedlo, ale spíš to, co se jim nepovedlo. Všichni maturanti, které jsem měla možnost vidět přijít po zkoušení do Euroklubu, byli docela sebekritičtí. Měli dojem, že to pokazili. Ačkoliv to potom na výsledcích byla u málo koho pravda. Maturanti, kteří šli na řadu už s informacemi, jak to zhruba probíhá, byli opravdu o trochu klidnější, ale jenom co se průběhu týče. Protože říkali: „Jo, to je fajn, to je dobrý,“ a vzápětí na to „jen abych si vytáhl/a něco, co vím.“ Nebo říkali konkrétní otázku, případně její číslo. Po zkoušce několik maturantů hned odcházelo a pak se vraceli až na výsledky. Ale vždycky přišli říct, co měli za otázku a pak to zapsali na papír, aby ostatní věděli, kterou otázku už mít nebudou. Protože každá maturitní otázka může být prezentována během dne maximálně jednou .

Oblečení u maturity

Na maturitu je povinností přijít ve společenském oblečení. Při této příležitosti se prosazuje symbolická funkce, kterou tomuto typu oděvu přidělujeme. Toto slavnostní oblečení s sebou může nést určitou dávku nepohodlí či nepraktičnosti, což bývá znakem typu oblečení privilegovaných lidí, jejichž oblečení může být tohoto typu z důvodu, že v něm nemusejí manuálně pracovat (Karlová 2013).

Dle povinnosti a zvyklosti se do společenského oděvu oblékli členové maturitní komise i absolventi maturity. Maturantky si oblékly buď šaty, nebo sukni a vzaly si boty s podpatkem, nebo balerínky. Slavnostní oděv si přizpůsobily k největší pohodlnosti, kterou mohly dosáhnout. Některé si chůzi v podpatcích vyloženě užívaly, jiné raději zvolily boty bez nich. Některé studentky se ani v šatech necítily ve své kůži, ale přesto si je vzaly, aby vypadaly slavnostně. Zkoušející profesorky měly šaty, nebo sukni či kostýmek a boty s podpatkem, balerínky nebo lodičky. Také třídní profesorka si oděv přizpůsobila. Měla černé kalhoty a černé boty hezky vypadající, ač stylu botasek. Pánové maturanti i zkoušející byli v oblecích s kravatou nebo motýlkem kolem krku. Někteří maturanti si také povolovali kravatu a rozepínali knoflíčky u krku, když měli volný čas v Euroklubu, nebo až po skončení zkoušek, když byli pomalu na odchodu ze školy.

Profilová část maturitní zkoušky

Předměty k profilové zkoušce si studenti volili libovolně. Mohli si vybrat kterýkoliv předmět, který během let měli. Museli si zvolit tři předměty, ze kterých budou skládat maturitu. Před zavedením státní maturity bylo povinné zvolit si čtyři předměty, ale po zavedení státní maturity, se škola přizpůsobila novým zkouškám snížením o jeden povinný maturitní předmět.

Průběh profilové části maturitní zkoušky je podobný průběhu státního ústního zkoušení. Maturanti opět tahají z klobouku a mají připravené pomůcky, ale na přípravu mají 15 minut a na zkoušku také 15 minut. Potom už struktura zkoušky závisí na předmětu. Například z Českého jazyka 10 minut zabírá literární část (vylosované téma, historicko-literární kontext, představitelé, díla) a 5 minut mluvnice (vylosované téma).

Podle slov studentů měli větší obavy o svou úspěšnost právě z profilové části maturity než ze státní. Důvodem bylo, že tyto otázky byly obsahově širší a dalším důvodem byli profesori. V této části je hodnotí oni a maturanti dokazují, co je naučili. Maturanti se mezi sebou v této části vzájemně více podporovali a měli ustaranější výrazy, když je zavolali na zkoušku.

Během pauzy mezi dopoledním a odpoledním blokem probíhalo vyhlášení výsledků dopoledního bloku. Vyhlásování se účastnil celý profesorský sbor a předseda četl výsledky. Vyučující maturantům potřásli rukou a gratulovali jim, občas se i omlouvali za známku, kterou jim dali, ale většinou to uzavřeli s tím, že to jinak nešlo.

Ukončení maturitního týdne

V poslední den maturity byla bouřlivá atmosféra. Maturovalo posledních 11 studentů. Dopoledne jich maturovalo 6 a odpoledne 5, ostatní už to měli za sebou. Ráno se domlouvali na zakončení, co mají přinést členům komise, hlavně předsedovi, a jak to bude večer, kdy měli naplánovaný rozlučák společně s maturanty z Oktávy.

Maturanti se vzájemně znatelně více podporovali než během státní části ústního zkoušení. Dopolední skupinka maturujících seděla v Euroklubu u jednoho stolu, kde měli desky s učením, pití a čokoládu na nervy. Vzájemně se povzbuzovali a dělali si legraci. Například takto, seděli nad maturitními otázkami a povídali si, co kdyby jim to nevyšlo.

Dana: „Kdyžtak už jen jeden předmět v září.“

Andrea: „Jo a pos*aný celý prázdniny.“

I odpolední blok maturantů se vzájemně podporoval. Vždy když na někoho přišla řada, přáli si úspěch slovy: „Hodně štěstí,“ nebo „Zlom vaz.“ Řešili maturitní otázky, a jak jsou na tom.

Radek: „Já když si vzpomenu kolik toho nevím.“

Hynek: „Kdybych mohl půl roku vrátit, tak bych stejně pařil dál“.

Když se někdo vrátil ze zkoušky, ostatní se ptali, jak dopadl. Co jsem měla možnost vidět tak všem připadalo, že to pokazili, i když ty známky podle toho pak nevypadaly. Mrzelo je to nejenom kvůli sobě samým, ale i kvůli vyučujícím.

Michal: „Mě to mrzí, protože ten člověk do mě vkládal vysoké ideály.“

Aby se rozptýlili od probíhajících zkoušek ptali se, jak se mi daří moje práce. Proto jsem využívala příležitosti, abych zjistila, jak oni chápou maturitu. Za ty týdny se mnou už byli zběžně seznámeni s přechodovými rituály, takže jsem to nemusela více rozvádět.

Lenka: „Myslíte si, že se dá maturita brát jako přechodový rituál?“

Radek: „Tak já myslím, že určitě. I babička říká, že je to zkouška dospělosti.“

Petr: „Taky si myslím, že jo.“

Ještě před vyhlášením výsledků odpoledního bloku se začali v Euroklubu hromadit ostatní maturanti, kteří přišli na oficiální ukončení maturitních zkoušek. Třídní profesorka maturantům řekla, že si pro ně za chvíli přijde a pak přejdou do vedlejší místnosti, kde se mají seřadit a být chvíli zticha. Povídali si jeden přes druhého, takže byli slyšet přes celé patro. Ale

když se přesunuli do vedlejší místnosti, byli zticha. Nejprve komise sdělila výsledky posledním 5 maturantům odpoledního bloku a potom nadešel čas oficiálně ukončit maturitní zkoušky. Maturanti měli nachystaný dárek pro předsedu komise – místní pivo. Ostatní dostali kytičku³. Ukončení netrvalo dlouho. Ředitel krátce shrnul maturitní výsledky a gratuloval maturantům k úspěšnému splnění maturity. Předseda hodnotil týden maturit, který tu zažil. Měl nachystanou statistiku, která čísla otázek byla tažená nejvícekrát, kolik maturantů dostalo samé jedničky, kolik jen jednu dvojku. Když skončil, předal slovo třídní profesorce. Řekla jim, že z nich má radost, protože všichni zdárně složili maturitní zkoušku. A právě ona zakončila maturitní zkoušky tím, že maturanty pouštěla ze třídy. Stála u dveří a nabádala je, aby si dali pozor na to, aby vykročili správnou nohou přes práh. Opět tu máme odkaz na dveře a práh jako na mezník. Překročením prahu se v tomto případě vydávají do neznáma, připojují se k novému, cizímu světu a nechávají za sebou svět známý, domácí (Van Genep 1997). Potom, co vyšli ze třídy, se společně přesunuli ven před hlavní vchod do školy. Tady jsem maturanty s maturitní komisí, ředitelem a několika dalšími profesory a profesorkami vyfotografovala několika zařízeními, které mi dali, abych zachytila tuto událost.

³ Dary nakoupili z peněz v třídním fondu.

Rozlučková party

Pomaturitní party probíhala večer v den ukončení ústní maturity. Bylo to takto brzy po maturitě, protože někteří maturanti odjížděli pryč a v tento termín se mohla účastnit většina maturantů. Konal se v kulturním domě vesnice nedaleké od města střední školy.

Party neměla žádný daný program, podle kterého by se večer řídil. Uspořádali ji maturanti. Uvnitř sálu měli občerstvení, které si sami donesli a pouštěli si zde hudbu, na kterou mohli tančit. Na akci dorazila i většina profesorského sboru. Společně s maturanty tu oslavovali jejich zdárné absolvování maturity a tímto způsobem se s nimi i loučili. Ve skupinkách se s maturanty bavili o jejich nadcházejícím studiu a pokud to byl jejich předmět (někteří studenti šli studovat učitelství), tak jim nabízeli, ať se staví, kdyby měli nějaké nejasnosti. Vzpomínali na různé školní projekty, výlety a události, které během let společně zažili.

K rozlučkové party neodmyslitelně patří alkohol, kterého měli zásobu. Je otázkou, proč je jeho součástí. Domnívám se, že alkohol má při této příležitosti specifický význam, že je součástí procesu, který je posouvá od střední školy k novému typu školy a s ní spjaté dospělosti. Tato akce je rozlučkou spolužáků, kteří spolu chodili do školy čtyři roky. Alkohol je součástí jejich přípitků na oslavu splněné maturity i na přání úspěchů v dalším studiu.

Slavnostní předávání maturitního vysvědčení

Předávání maturitního vysvědčení se konalo týden po ukončení maturity a proběhlo v koncertním sále místní základní umělecké školy. Ceremonie se účastnili třídní profesorka, ředitel gymnázia, místostarosta města, organizátorka události, maturanti s příbuznými a pianista.

Vzhled sálu na mě působil vznešeně a elegantně. V čele sálu bylo vyvýšené pódium, kde byl dlouhý stůl, na němž ležely v deskách maturitní vysvědčení, věcné dary maturantům od města a kousek od stolu kytice oranžovo-žlutých růží. Před pódiem byli po obou stranách stěn hnědo-červené židle, které byly určené maturantům a židle dál od pódia byly pro příbuzné. Mezi židlemi byla ulička. Naproti pódiu byly okna a v jednom rohu bylo piáno a nad ním státní znak, který opět odkazoval na to, že tato událost má význam pro celou společnost.

Organizátorka dávala pokyny maturantům ve vedlejší místnosti. V sále se mezitím usadili příbuzní a povídali si mezi sebou. Někteří maturanti se na příbuzné přišli podívat. Vzájemně si je představovali. Dvě maminky si povídaly se svými dcerami. Zarazila mě jejich myšlenka, kterou sdělovaly dcerám. Maminky se shodly na tom, že se holky musí hlavně dobře vdát, že je to důležitější než vysoká škola. Nebyla by to tak překvapující myšlenka, kdyby děvčata vystudovala jiný typ střední školy než gymnázium. Protože při vystudování této školy se počítá s tím, že budete studovat dál, a to nejenom z toho důvodu, že pro další studium máte předpoklady, ale také protože po úspěšném zakončení střední školy typu gymnázia nemáte žádné odborné vzdělání, de facto máte jen maturitu a z praktických důvodů se musíte vzdělávat dál.

Touto každoroční ceremonii potvrzuje škola svoji pozici ve společenském systému a „společnost opět potvrzuje svoji schopnost zmocnit školu, aby odpovídala jejím potřebám“

(Smith 1978: 977). Tato ceremonie také symbolizuje životaschopnost a úspěch školy i společnosti, utvrzuje i sociokulturní informaci o významu vzdělání. Významná je i pro jednotlivce, protože „provozováním svých rituálů upevňuje člověk pocit sounáležitosti k širšímu celku“ (Keller 1992: 99). Už během ukončování maturity jsem zaznamenala tento pocit a stejně tomu bylo i během předávání maturitního vysvědčení.

Průběh ceremonie

Na pokyn organizátorky v daný čas, maturanti ve dvojicích za zvuku hudby vcházeli do místnosti, uličkou směrem k pódiu a každý z dvojice zamířil k židlím, které mu byli blíže. Při příchodu maturantů si příbuzní stoupli a po jejich usazení si zase sedli na pokyn organizátorky. Poté přišli (z druhé strany než maturanti) rovnou na pódium třídní profesorka, ředitel gymnázia a místostarosta města. Paní organizátorka po zaznění hudby všechny přivítala a přečetla program.

První dostal slovo místostarosta. Jménem města gratuloval studentům k úspěšnému zvládnutí maturitní zkoušky. Po něm hovořil ředitel školy. Hodnotil maturitní zkoušku čtyřletého studijního oboru, děkoval rodičům za důvěru v gymnázium, mluvil o vzdělání jako klíči k lepšímu životu a cestě na globální trh, poděkoval absolventům, předal kytičku třídní profesorce a závěrem citoval T. G. Masaryka⁴. Potom si maturanti abecedně chodili pro maturitní vysvědčení, které dostávali od třídní profesorky. Obdržely ho společně s gratulací a podepsali jí protokol o jeho převzetí. Pak se přesunuli k místostarostovi, který jim také gratuloval a předával jim jménem města knížku, která byla o historii města. Po něm šli studenti k řediteli, který jim blahopřál a přál jim vše nejlepší do dalšího života. Od něj dostávali růži, kterou mu podávala organizátorka. Po předání vysvědčení měla projev třídní profesorka, která citovala z knihy Malý princ pasáž, kde se malý princ loučí s liškou. Při

⁴ „Šťastný je ten, kdo má bohatý obsah životní, šťastný je ten, kdo dovede poctivým úsilím zčásti uskutečnit své ideály.“ (T. G. Masaryk)

jejích slovech se mnohým začali hrnout slzy do očí. Po ní měl projev maturant, jehož slova hrála taktéž na citovou strunu. Děkoval řediteli a třídní za celou třídu. Děkoval spolužákům za skvělý kolektiv. Jeho řeč byla vtipná a melancholická. Při proslovu chvílemi sám potlačoval slzy (jako i zbytek sálu, zejména jeho spolužáci), aby mohl projev vůbec dokončit. Na závěr ceremonie zazněla státní hymna. A po ní za zvuku hudby studenti odcházeli a za nimi i zbytek sálu. Studenti se pak fotili a vzájemně loučili. Potom odcházeli ve skupinkách buď se svými rodinami, nebo spolužáky, anebo sami.

Podle průběhu ceremonie je zjevné, že měla odlučovací charakter. Prakticky se loučili se studenty a jejich rodinami představitelé školy i města. A studenti se zase loučili s nimi. Podstoupením maturity splnily zkoušku, kterou potřebovali, aby získali maturitní vysvědčení. Tuto ceremonii považují za znovuzачlenění studentů do běžného života, protože získáním vysvědčení jim definitivně končí jejich středoškolská léta a začíná jim nová etapa jejich života i jejich nová éra ve společnosti. Sami si uvědomovali, že není cesty zpět, ale jen kupředu do dalšího studia. I když byla tato závěrečná událost už tak říkajíc třešničkou na dortu, byli rádi, že už ji a celou maturitu mají za sebou. S úsměvem na rtech a vysvědčením v rukou se chlubili příbuzným, nebo jen mezi sebou a často zaznívalo slovo konečně. Petr: „Konečně je to doma,“ anebo Pája: „Konečně to máme za sebou.“ Byli veselí, ale zároveň trochu smutní, protože už se společně budou vídat jen občas.

Tento obřad na chvíli propojil malý všednodenní svět s celkem univerza. „Je pravda, že v případě moderního člověka už „iniciace“ nehraje ontologickou roli, protože již nejde o plně a vědomě branou náboženskou zkušenost; nezaručuje už radikální změnu kandidátova způsobu bytí ani jeho spásu,“ ale přiblížení se této zkušenosti je pro člověka čas od času nezbytné (Eliade 2004: 204). Projít zkušeností *communitas* spojené s maturitními zkouškami je pro maturanty nutné, aby mohli vstoupit do nové sféry struktury. Zážitky, které prožili, je posunuli dál. Během této ceremonie i maturity našli maturanti v kolektivu oporu a jistotu.

Pokud by proces rituálu přechodu s touto závěrečnou ceremonií nebyly dostatečnou vstupenkou do dospělosti, mladí se o ni mnohdy dokáží postarat sami. Například sledováním hororů, hraním brutálních počítačových her, tvořením graffitů, tetováním nebo krádežemi. Tyto aktivity testují pevnost přátelství, mají prokázat odvahu adolescentů a pomoci jim vyvázat se z dětství. Hartmut Kraft tyto činnosti interpretuje jako pozůstatky rituální iniciace⁵ (Karlová 2013). Také Don E. Merten se ve své práci zabývá tématem potíží jako prostředkem k rituálu přechodu. Dívkám z privilegované příměstské společnosti pomohlo problematické chování (z klidných a poslušných studentek se některé změnilo na hlučné a opakovaně narušovaly průběh výuky) přejít z dětství do adolescence (Merten 2005). Pokud rituály přechodu chybí, je možné si je vytvořit. Koneckonců za jejich vznikem stojí člověk. Studenti počítačových věd neměli žádný etický kód nebo přísahu, kterou by formálně skládali během promoce (jako např. Hippokratova přísaha u lékařů). Proto vznikla organizace, která byla určena k tomu, aby podporovala vizi o přísaze, kterou by skládali během promoce, jako o prostředku přechodu do zaměstnání (Estell, Christensen 2011).

⁵ Více o této tématice v jeho knize Tabu - Magie a sociální skutečnost.

Závěr

Přechodový rituál maturitního ročníku trvá několik měsíců. Jeho jednotlivé fáze neprobíhají samostatně ani v chronologické posloupnosti. Vzájemně se prolínají, doplňují, běží v několika liniích a tvoří tak celek.

Odpověď na primární otázku této práce - zda lze maturitní zkoušku a s ní spojené zvyklosti chápat jako specifickou formu rituálu přechodu v gennevovském a turnerovském slova smyslu - je kladná. Přechodovým rituálem procházeli nejenom maturanti 4.A., ale i jejich profesori. Všechny události, kterými společně prošli, je všechny připravovaly na změny. Ukázalo se, že sociální proces spjatý s maturitou má trojfázovou strukturu. Tyto fáze nemají stejný rozsah, ale vzájemně se sebou souvisejí.

Maturitní večírek upozorňoval na blížící se maturitu a dával maturantům signál začít se připravovat na odchod ze školy. Nese rysy všech tří fází přechodového rituálu. Při této události proběhl pomyslný přechod maturantů a jejich učitelů do liminality. Maturanti začali tvořit *communitas*. *Communitas* přímo souvisí s maturitou, nebýt ní nevznikla by, protože potřebuje specifické podmínky, antistrukturu. *Communitas* byla časově omezena maturitním procesem, protože po něm opět nastává struktura. Tento proces pomáhala maturantům zvládnout.

Běžné vyučovací dny se začali maturantům postupně měnit, kvůli blížící se maturitě. Dávali profesorům a maturantům příležitost uvolnit pravidla ve třídě. Změna rozvrhu přinesla maturantům více času a více stresu. Protože se o hodinách museli naplno věnovat maturitním otázkám bez možnosti odchýlení od témat. Zároveň už neměli nematuritní předměty, takže nemuseli ve škole trávit tolik času, což je postupně připravovalo na odchod. Také je to činilo odlišnými od ostatních studentů, byl to jeden z rysů liminality. Poslední den školy dává maturantům prostor se vyřádit a ukončuje jejich každodenní školní docházku. Zároveň mají

možnost se rozloučit, tuto možnost dostává i profesorský sbor. Sekvence přechodového rituálu se během dne posledního zvonění proplétají. Maturitní zkoušky jsou testem, který ukáže, jak dobře se maturanti dokázali naučit maturitní otázky. Ukážou, jak si vedou vyučující školy ve své profesi a společnost se dozví, jestli její systém stále funguje. Rozlučková party je rozloučením se svými středoškolskými spolužáky, profesory a léty a také oslava zakončení studia. Slavnostní předávání maturitního vysvědčení ukončuje dosavadní vazbu mezi školou a maturanty. Maturanti se tak opět začlení do společnosti, avšak do jiných pozic a prostředí. A není tomu tak poprvé ani naposledy. Neboť jak píše Victor Turner „v životě každého člověka se střídají prožitky struktury a *communitas*, stavy a přechody“ (Turner 2004: 98).

Bibliografie

- Eliade, M. 2004 [1976]. *Iniciace, rituály, tajné společnosti: Mystická zrození*. Brno: Computer Press.
- Estell, J.K. a Christensen, K. 2011. The Need for a New Graduation Rite of Passage. *Communications of the ACM*. Vol.54(2), pp. 113-5.
- Fasick, F. A. 1988. Patterns of formal education in highschool as rites de passage. *Adolescence*. Vol. 23 (90). pp. 457-68.
- Geertz, C. 1973. *The Interpretation of Cultures: selected essays*. New York: Basic Books.
- Gupta, A. a Ferguson, J. 1997. *Anthropological locations: boundaries and grounds of a field science*. Berkeley: University of California Press.
- Karlová, J. 2013. *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Merten, D. E. 2005. Transitions and „Trouble“: Rites of Passage for Suburban Girls. *Anthropology & Education Quarterly*. Vol.36(2), p.132-148.
- Smith, L. M. 1982. Growing Up American: Schooling and the Survival of Community. *American Journal of Sociology*. Vol.87(4), pp. 977-978.
- Turner, V. 2004 [1969]. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press.
- Van Gennep, A. 1997 [1909]. *Přechodové rituály*. Praha: Lidové noviny.